

TEKINSİZ METİNLER: ROMANA KARŞI TEYAKKUZ HÂLİ

Mehmet Akif ÇETİN

G ünümüzde kimi çevrelerde roman okumanın vakit kaybı olduğu düşüncesi yaygındır. Roman okumayı faydasız bir meşgale olarak görmek aslına bakılırsa romanın tarihi kadar eskidir. Babalarımızdan, öğretmenlerimizden ya da o kuşağa mensup tanıdıklarımızdan, romanların bir suç işlermişçesine ders kitaplarının sayfaları arasına sıkıştırılarak okunduğu günlerin hatıralarının yarı neşe yarı muziplikle anlatıldığını hemen hepimiz işitmişizdir. Bugün de kimi ebeveynlerin çocuklarına roman okumak yerine, o vakti ders kitaplarına ayırması gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunduğunu tahmin etmek zor değil. 1896 yılında “Hayâl asrı geçti. Hakikat asrı başladı.”¹ sözleriyle pozitivistlere göz kırpan Mehmet Celal’den bu yana hayale ve kurgusal metinlere karşı takınılan tavır pek değişiklik göstermemiştir.

Bundan yaklaşık yüz yıl önce yaşamış, çok sayıda roman ve hikâye kaleme almış olan Mehmet Celal; bugünkü ebeveynlerin roman ve hikâye okuyan çocuklarına dair taşıdıkları endişelere benzer kaygılarını şu sözlerle dile getirmiştir: “Tedkik olunursa anlaşılır ki bizde roman mütalaa edenler ciddi, fennî kitaplar okuyanlardan ziyadedir. Bilmem her yerde de böyle midir? Yine tedkik olunursa görülür ki bu kari’ ve karielerin en çoğu -hayfâ ki!- tahsîl zamanını bir muharririn hayâline feda etmek isteyen şübbân ile genç kızlardır.”²

Edebiyatımızda yeni türlerin ortaya çıkışından bugüne dek en çok hor görülen tür romandır dersek yanlış olmayız. Ancak bunun yanı sıra toplum nezdinde şiire ve şaire karşı temkinli yaklaşıldığını da söylemek gerekir.

1 Mehmet Celal, *Roman Mütalası*, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1312, s. 6.

2 *age.*, s. 3.

Buna rağmen şiire ve şairlere gösterilen hürmetin ve itibarın romanlara ve romancılara gösterilmediği söylenebilir. Bunda, gelenek içerisinde hikâye anlatıcılarının şairlere nazaran daha alt sınıflara ait olarak görülmesinin bir etkisi var mıdır bilinmez. Gelenek içerisinde klasik şairler saray çevresince hüsnükabul görürken -ki zaten klasik şairlerin “çoğunluğu, anlaşılır bir biçimde, yüksek eğitim olanaklarına en çok sahip olan sınıflardan geliyordu”³- anlatacak bir hikâyesi olanlar kahve köşelerinde yahut bir sobanın etrafında kendilerine yer bulmuşlardır. Şiirler muktedir hamilere okunur, sunulurken halk hikâyelerinin dinleyicisi ve okuyucusu genellikle sıradan insanlardır.

Yenilikler ekseriyetle bir dirençle karşılaşır. Toplumun kendi dinamikleri ile üretmediği ithal yenilikler, bu dirençten daha fazla nasibini almıştır. Romanın yeni bir tür mü, yoksa geleneksel anlatılarımızın şekil değiştirmiş bir devamı mı olduğu tartışmasına girmeden en azından tercüme romanların bu bağlamda Osmanlı okuryazar toplumu tarafından yeni ve tekinsiz metinler olarak görüldüğü söylenilebilir. Bu sebeptendir ki Tanzimat’ın erken dönemlerinde Batı dillerinden yapılan roman, hikâye ve oyun tercümelerinin bazıları orijinal metne sadık çeviriler olmaktan ziyade, tekinsiz ve muzır tarafları mütercimleri tarafından törpülenmiş birer uyarlamadırlar. Ayrıca bunun yanında adaptasyonlar aracılığıyla yabancı eserler, kahramanlarının isimleri değiştirilerek ve yabancı mekânların yerine bilindik yakın çevre ika-me edilerek yerli hâle getirilmişlerdir.

Geçmişe şöyle bir göz atıldığında romana karşı oluşan ön yargıdaki zihinsel kodların köklerini aramak için çok uzaklara gitmek gerekmiyor. Başlangıcından itibaren Türk edebiyatında edebî alanda dikkatleri üzerine çeken ancak taraftarı olduğu kadar muarızı da bulunan bir türdür roman. Bu temkinli duruşun arkasında türlü saikler olabilir. İşin tarihî ve sosyolojik boyutuna bakacak olursak tercüme yoluyla dolaşıma giren erken dönem romanlarında edebî niteliğin gözetilmeyişi, okuyucunun salt merakını kamçılayan aşk, ihtiras ve cinayet maceralarının anlatılması, bunun yanı sıra Osmanlı toplumunun alışık olmadığı kadın-erkek arasındaki serbest ilişkilere yer verilmesi, romanlara karşı oluşan mesafeli duruşun sebepleri arasında sayılabilir.⁴ Söz gelişi Ahmet Haşim “Edebî Bir Anket V” başlıklı yazısında Edebiyat-ı Cedîde yazarlarını yabancı bir edebiyattan nakiller yaptıkları romanları aracılığıyla toplumu yozlaştırmakla suçlamıştır. Haşim’e göre bu dönemin yazarları, kahramanları çapkın erkekler ve hafifmeşrep kadınlar

3 Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, Çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, s. 195.

4 M. Fatih Andı, *Roman ve Hayat*, Hat Yayinevi, 4. bs., İstanbul 2013, s. 27-28.

olan romanlarıyla ihanete meylli olan kadınları kocalarını aldatmakta mahir hâle getirmişlerdir.⁵ Haşim'in yanı sıra E. M. Cioran da sadakatsiz kadın hikâyelerinin, destanlar döneminden bugüne, kurmaca metinlerin gözde temalarından biri olduğunu şu sözlerle ifade eder: "Sadakatsiz kadın ve boynuzlu koca, komediyle trajediye, hatta destana, temalarının neredeyse tamamını sağlar. Dürüstlüğüne ne yaşamöyküsü yazarı ne de cazibesi vardır; bunun içindir ki İlyada'dan vodvile kadar sadece ayıp eğlendirmiş ve merak uyandırmıştır."⁶ Mehmet Celal'e gelince o; bir kısım romanların ahlaki güzelleştirmek noktasında faydalı olduğunu inkâr etmemekle birlikte, bir kısmının da ahlak için zararlı olduğunu belirterek şu uyarılarda bulunur: "Bir kısım romanların tehzib-i ahlak hususunda gösterdikleri tesir inkâr olunamaz. Bir kısmının da müfsid-i ahlak olduğunda şüphe yoktur. Bu iki kısmı yekdiğerinden tefrik etmek ise -hele şebâbetin devr-i hayalinde bulunan bir genç için- pek müşkildir. Bu cihetle romanların mazarratı faidelerinden daha ziyade olabilir."⁷

Geçmişten gümünüze kurmaca metinlerde ve sanat eserlerinde sanat yapıtlarının muhatabı olan kitlenin ilgisini diri tutan ortak tema kötülüktür. İyilik yapmanın birkaç yolu varken kötülük için binbir yol bulunur. Üstelik sıradan kötülüklerin ötesinde kurmaca bir metinde; kötülüğün işlenmesi için hayal gücüne, iyiliğin işlenmesi gerekenden çok daha fazla iş düşer. Gündüz Vassaf, Dante'nin *İlahi Komedya*'sında cennet ve cehennem karşılaştırırken şöyle der: "İnsan imgeleminde cennet, hiçbir zaman çok ilginç bir yer olmadı. Hayal gücümüzü harekete geçirmede, geçiremez de. Dante'nin İlahi Komedya'sında, Inferno'da (Cehennemde) ve bir dereceye kadar Araf'ta, hayal gücümüz sınırsızca çalışır, hayal kurmanın sonsuz özgürlüğünü tadarız. Öte yandan, Dante'nin Cennet'i alabildiğine sıkıcı bir yerdir. Öyle sıkıcıdır ki, okumuş olanların pek azı onu anımsar."⁸ Kurmaca metinlerin yanı sıra görsel sanatlarda da ilgi daima kötülüğe ve kötücüle yönelir. Vassaf bu bağlamda Bosch örneğinden hareket eder: "Yalnız ressamı, sanatçıyı değil, bizleri, yani seyircileri de en çok büyüleyen şey cennet değil, cehennemdir. Bunun için, Bosch'un Prado'daki triptych'ini (üç kanatlı resmini) hatırlamak yeterli. Her gün onun önünde toplanan kalabalık, cehennem seyretmek için itişip kakışır. Cennetin sıkıcı tekdüzeliğini seyretmeye

5 Ahmet Haşim, *Gurabahâne-i Laklakan Diğer Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991, s. 271.

6 E. M. Cioran, *Çürümenin Kitabı*, Metis Yayınları, 5. bs., İstanbul 2016, s. 100.

7 Mehmet Celal, *Roman Mütalaası*, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1312, s. 3.

8 Gündüz Vassaf, *Cehennem Övgü*, İletişim Yayınları, 29. bs., İstanbul 2014, s. 27.

meraklı olanlarsa pek azdır. Müze ziyaretçileri cennete şöyle bir göz atar, pek çoğu ona bakmaz bile.”⁹

Kötülüğün cazibesi, ahlaki endişe sahibi kimi çevrelerce romana karşı bir savunma hattı oluşmasına neden olmuştur. Bugün kontrol edilemez yayınlarıyla televizyonun, çocuklar üzerinde yapacağı olumsuz herhangi bir etki nedeniyle, anne ve babalar üzerinde yarattığı endişe malumdur. Bu endişenin geçmişteki karşılığını romanlar bağlamında aramak anakronik olmakla birlikte temel kaygılar noktasında açıklayıcıdır. Bu bakımdan Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Yahya Kemal’den naklettiği bir hatıra, romana olan mesafeli duruşun sebebinin ahlak ve din temelli olduğunun göstergesidir. Günah ve yasakların dünyasına -kurgu aracılığı ile bile olsa- girilmesinin tehlikelerinden okuyucuyu korumak isteyen din adamları, romanların dinî duygular üzerinde olumsuz etkileri olduğunu düşünürler:

“Bir gün Beyazıt Camiine uğramıştım. Bizim Mevlevi vaaz ediyordu. Kendi kendime, işte, dedim, onu konuşurken yakaladım. Kim bilir ne güzel şeyler söyleyecek... Ve bu ümitte yaklaştım. Adam koyu Üsküp ağzıyla konuşuyordu. İlk işittiğim cümle, ‘Roman okuyorlar, sakın okumayınız. Dininizden olursunuz...’ cümlesi oldu.”¹⁰

Bu yeni türün “muzır” taraflarından korunmak için zaman içinde çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Söz gelimi kadınlar ve kız çocukları, vaktiyle romanlardan uzak tutulmaya çalışılır. “İlk kadın romancılarımız arasında yer alan Fatma Aliye Hanım, kocası Faik Bey tarafından roman okuması yasaklananlardandır.”¹¹ Mehmet Celal çok sayıda roman ve hikâye kaleme alır, “Fakat bunları mektepte bulunan şübbân ile genç kızların hatta kadın namına hiçbir kimsenin okumasını arzu etmem.”¹² sözleriyle okuyucuları arasında kadınların bulunmasını istemediğini açıkça ifade eder. Zira o zamana kadar alışılmamış -en azından dillendirilmeyen- bir hayat; romanlar aracılığıyla evlere, okuyucuların dünyasına girmektedir: Flörtler, düşmüş kadınlar, seri cinayetler, hovarda erkekler ve küçük kaçamaklar... Aile ve toplum hayatını ahlaki manada tehdit ettiği düşünülen, o zamana kadar görülmemeyen, görülse bile görülmemiş gibi yapılan, üstü örtülen bu hayat; artık yediden yetmiş herkesin merakını cezbedecek şekilde iki kapak arasında kendini göstermeye başlamıştır.

9 age., s. 27.

10 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, 3. bs., İstanbul 1995, s. 33.

11 Selçuk Çıkla, *Edebiyat ve Hastalık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016, s. 109.

12 Mehmet Celal, *Roman Mütalaası*, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1312, s. 7.

Çerçeveyi biraz daha genişleterek edebiyatın muzır olduğu iddiasında bulunan Baha Tevfik, edebiyatın zararının ilk defa kendisi tarafından dile getirildiğini ifade eder.¹³ Ona göre şiir, hastalıklı bir hâlin ürünüdür: “Yazara göre kalbin mutluluk ve keder, zihninin ise hatıra ve hayret gibi halleri hep tabii olmayan hallerdir. Şiir, tabii hallerde değil, hisli zamanlarda yani insanın muhakemesine sahip olmadığı zamanlarda yazılır. Hisler, insanın normal olmayan halleri olduğu için, bu hisler vasıtasıyla meydana getirilen şiirler de hastalıklı ve zararlıdır.”¹⁴

Baha Tevfik’ten çok önce meşhur tezkiresinde Latifi, kendi şiirinin hastalık derecesinde tutkuyla bağlanmış bir aşkın mahsulü olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Bu tasnifin musannifi ve te’lifin mü’ellifi fakîr-i hakîr a’nî Latifi ol zaman ki ketm-i ademden âlem-i vücûda geldim, gönlümü hüsn ü cemâle be-gayet mâ’il buldum. Ol zaman ki sinn-i sabâvette tıfl-ı heft-sâle idim, etfâl-i sıgardan bir tıfla beste-i gülâle idim. Ol tıfl-ı nev-hîzin henüz lebinde şîr-i mâder eser ve pend-i pederden gûşında haber var idi. Hâlet-i ışkdan heft-sâle iken heft endâmın cûşa ve ol keyfiyyet-i mey-i Cem gibi derûnum cûş u hurûşa gelüp şerîha-i a’zâma şerha şerha elifler çeküp ve ol elifler gûne dâğlar yakup her elif dâğ-şekl âh oldu. Ve bî’l-cümle ahvâl-i pür melâlîm âleme dâstan ve nihân iken bu nâm u nişandan şehre âyân oldum. Mısra: “Tuyurdum kıssa-i derdi cihana dâstân ittim.” Peder ve mâder bu hâlim görüp islâh u iflâhdan el yudular. Ahd-i mehdimde şûr u şevk görüp lâkabum kundaktan kutsuz kodular. Mısra: “Pend-i peder mâni’ neşud rüsvâ-yı mâder-zâdra.” Kerâmet-i ışkı gör ki sinn-i sabâvette fenn-i şîre vukûf ve şu’urum yok iken âlem-i mahabbetten ışk-ı yâr şîri hakîre armağan getürdi. Ve bî-ihtiyar galebe-i ışk u mahabbet bu hakîre zîbâ gazeller didürdi.”¹⁵

Roman bahsine geri dönecek olursak *Roman Mütalaası* adıyla yayımlanan eserde Celal’in temel endişesi, değerli vakitlerini ilim tahsil etmeye ayırmaları gereken gençlerin en verimli çağlarını hayal ürünü metinler arasında geçirmeleridir çünkü ona göre “Hayâlât hayât-ı beşeriyeyi idame edemez. Belki ezer.”¹⁶ Bu noktada başladığımız yere dönüyoruz. Mehmet Celal’den bugüne değişen bir şey yok. Edebiyat -özellikle kurgusal metinler-; öteden

13 Selçuk Çıkla, “Muhaliif, Asi ve Sıra Dışı-II: Baha Tevfik’in Edebiyatçılığı, Tesirleri ve Sıra Dışı Edebî Görüşleri”, *Tarih ve Toplum*, C. 40, S. 235, Temmuz 2003, s. 53.

14 Selçuk Çıkla, “Muhaliif, Asi ve Sıra Dışı-II: Baha Tevfik’in Edebiyatçılığı, Tesirleri ve Sıra Dışı Edebî Görüşleri”, *Tarih ve Toplum*, C. 40, S. 235, Temmuz 2003, s. 53.

15 Latîfî, *Tezkire*, ed., Cevdet, s. 298’den aktaran Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, İletişim Yayınları, s. 144.

16 Mehmet Celal, *Roman Mütalaası*, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1312, s. 6.

beri ihtiyaç değil, zaman zaman tehlikeli olabilen bir eğlence aracı olarak görülmüştür.

Kaynaklar

- AHMET HAŞİM, *Gurabahâne-i Laklakan Diğer Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1991.
- ANDI, M. Fatih, *Roman ve Hayat*, Hat Yayınevi, 4. bs., İstanbul 2013.
- ANDREWS, Walter G., *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, Çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇIKLA, Selçuk, “Muhalif, Asi, Sıra Dışı-II: Baha Tevfik’in Edebiyatçılığı, Tesirleri ve Sıra Dışı Edebî Görüşleri”, *Tarih ve Toplum*, C. 40, S. 235, Temmuz 2003, s. 53.
- _____, *Edebiyat ve Hastalık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.
- MEHMET CELAL, *Roman Mütalaası*, Kasbar Matbaası, İstanbul 1312.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, 3. bs., İstanbul 1995.